मालव-केसरी यशवंतराव होळकर

यांचा

पोवाडा ———————— : ११ :

निराशेचा वणवा पेटला। चारी बाजुला। तरि न डगमगला। केला ज्यानं दुष्मनांचा संहार। मुकुंदरा खिंड गाजविली फार। कीर्तिनं ज्याला घातला हार। **यशवंतराव** रणवीर। पराक्रमी धीर। **पांडुरंग** शीर। त्याला नमणार॥ ध्रु०॥

• •

प्रास्ताविक

डोळे जसे काय मोती टप्पुरे होते पाणिदार। वरती कमान भिवयांची शोभली काळी काळी भोर॥ दृष्ट कुणाची कशी लागली एक डोळा चूर। बंदुकीच्या दारूनं उडविला मर्द खरा वीर॥ अंग पिळलेलं छाती जशी काय भिंत भव्य थोर। अभयदान देण्यास सज्ज ती झाली तलवार॥ कंगणीदार पागोटं वीराच्या शोभे शिरावर। शिरपेंच मोत्यांचा वर। जडविलीं रत्नं सुंदर। वरती मोत्यांचा तुरा घोळतो राजमस्तकावर॥ जी॥ चाल॥ **लंका** घोडी शोभे सुंदर **यशवंत** झाला वर स्वार। भाला बर्ची ढाल तलवार। शत्रूंचे फोडी जिव्हार॥ चाल॥ घोड्यांच्या टापा ऐकून। झाले अर्धेमुर्धे रणधीर॥ चाल॥ कनवाळू उदार दिलदार। प्रेमाची घाली पाखर॥ गांजलेले लोक पाहून। रायाला येत गहिंवर॥

• •

चौक १ ला

मल्हार गर्दी झाली पुण्याला। मल्हारराव जीवें मारला! **विठोजीला** हत्तीच्या पायाखालीं चिरडिला॥ तंवा यशवंतराव निसटला। हळु हळु कान्हदेशीं आला। तिथं **चिमणाभाऊ** भेटला वीराला। त्यानं रुपये तीनशें आणि **लंका घोडी** दिली त्याला। पुढें यशवंतराव आले धारेला। **आनंदराव पवार** राज्य करत होते धारेला॥ **रंगराव औंडीकर** चाल करून आला। आनंदराव हटूं लागला। इतक्यांत यशवंतराव पुढं झाला। अन् बोलला आनंदरावाला। "नका सोडूं धीर या वेळा। हा यशवंत तुमच्या बाजूला। मग अपयश येईल कसं बोला"। असं म्हणून चवताळुन औंडीकरावर गेला। अन् त्याचा फडशा उडविला! आनंदी आनंद झाला। मग यशवंत माळव्यांत आला। खंडेराव (मल्हाररावाचा मुलगा) वारस राज्याला। यशवंतराव त्याच्या नांवानं करतो राज्याला। एक वर्षांत प्रकार काय झाला। यशवंतराव सेनापति झाला। पुढं **बडगोंदें** येथें वीर गेला। तिथं निशाण मारतांना फुटला दारूचा गोळा॥ अन् दारूनं फोडला एक डोळा। इकडं पुण्याला प्रकार काय झाला। दुर्बुद्धि सुचली पेशव्याला। अन् त्यानं होळकरचा मुलुख जप्त केला। यशवंतानं लिहिलं पेशव्याला। "कीं हा मोठा अन्याय तुम्हीं केला। खंडेराव वारस गादीला। खंडेराव लहान पोर झाला। म्हणून त्याच्या नांवानं मी चालवतों राज्याला। तरी जरा सुविचार करा। आपापल्यांतच कटाकटी करून नाश सर्वाला"। पण पेशव्यानं ऐकलं नाहीं तंवा-यशवंराव पुण्यावर चाल करुन हो गेला॥ चाल॥ होळकरी फौजा पाहून। बाजीराव गेला घाबरुन॥ गेला पळुन पुणं सोडून। **वसईला** गेला धांवून॥ तिथं इंग्रजाला गेला शरण। राज्य दिलं त्याला लिहून॥ बाजीचा पक्ष घेऊन। इंग्रज आला चाल करून॥ चाल॥ **इंग्रज** बोलला यशवंतरावाला। "तुम्हीं निमकहराम झाला। धन्यावर शस्त्र

टाकायला । कसे तुम्ही तयार झाला ? । तरी जावं परत माळव्याला राज्य देऊं परत तुम्हांला " ॥ इंग्रजी कावा हा झाला । बाजीराव आल पुण्याला । पर सत्ता विकली कंपनीला । कळसुत्री बाहुलं तो झाला ॥ १ ॥

● ●

चौक २ रा

दौलतराव शिंद्यांच्या फौजा पार उधळून । कंपनीच्या रस्त्यांतिल कांटा काढला उपटून । **वेलस्ली** गेला स्वप्नांत पार रंगून ! कीं हिंदुस्थान लाल रंगाचा करीन वेगानं ॥ जी ॥ हिंदुस्थानी राजे लोकांना साऱ्या जिंकून । इंग्रजांचं राज्य मी आतां करिन वेगानं । खड्यासारखे सा लढवय्ये देइन फेकून ! हिंदुस्थान नांव खरडून । इंग्रजांचं नांव देशाल खास देईन ॥ जी ॥ सारे राजे आले शरण । पण यशवंराव दारुण त्याला आतां जिंकल्यावीण । मुळीं नाहीं जिवाला चैन ॥ कुराप कांहीं काढून । त्याला द्यावं धुळीस मिळवून । असा बेत दुष्ट करून यशवंताला लिहिलं वेलस्लीनं ॥ कीं "तुम्ही चिथवता राजेलोकांला इंग्रजांना हाकलुन देण्याचा कट तुम्हीं केला । तुम्ही पाठवितां पत्रं राजाला कीं 'चला, पिटाळुया टोपीवाल्याला । सात हजार मैलांवरनं आला अन् त्यानं घेतलं आमच्या मुलुखाला । हिंदुधर्म चालला ऱ्हासाला हिंदुराज्य चाल्लं ऱ्हासाला । जो जो राजा आमचा दोस्त आहे झाला तुम्ही धमकावता त्या त्या सर्वाला । कंपनीचे दुस्मन तुम्ही झाला असा पुरावा आमच्या हाताला । तुमचं राज्य परत देण्याचा विच होता केला । पण तुम्ही बंडखोर झाला । म्हणून राज्य मिळणार ना तुम्हांला । तर मुलखाचा ताबा द्यावा पेशव्याला । नाहींतर धाड आम्हीं फौजा तुमच्या मुलखाला " ॥ चाल ॥ इंग्रजांचा खलिता वाचून यशवंत गेला भडकून ॥ चाल ॥ त्यानं दिला जबाब वेलेस्लीला । "आपला खलिता पोंचला । सुखासुखीं मुलुख द्यायला । हा यश

वेडा नाहीं झाला । धाडा फौज झुंज करायला । पण ठेवा लक्षांत या बोला । या यशवंताशीं गाठ तुम्हांला । जर जाल माझ्या वाटेला । तर बेचैन करीन तुम्हांला ॥ दीड लाख घोड्यांची धाड जंवा येइल तुमच्या मुलखाला । तंव हाय खाऊन मराल–हे बोल सांगतों तुम्हांला । होळकर कधीं भीत नाहींत मरणाला । शिंदे झालेत वश आम्हांला । भरतपूरकर–जयपूरकर–सारे राजे आमच्या बाजूला । समुद्राच्या लाटांवर लाटा जशा धडधडा आदळती खडकाला । तशा माझ्या सैन्याच्या लाटा गिळतिल तुम्हांला । तुमचा मुलुख मिळविन धुळीला । लाखों लोक बळी पडतील माझ्या तलवारीला । याचा आधीं विचार करा । मग धाडा आपल्या फौजेला । मीच येतों आधीं सामना द्यायला " । असा त्यानं खलिता धाडला । अन् सैन्याचा बंदोबस्त केला । यशवंताला संशय आला । कीं फौजेंतले गोरे अधिकारी फितुर साहेबाला । तंवा **व्हिकर्स–टाड** व **रायन**–या तीघाला । पकडून आणलं सदरेला । अन् त्यांचा शिरच्छेद केला ! तीं मुंडकीं टोचलीं भाल्याला ! अन् फौजेत्नं फिरविलीं गरगरा । दहशत बसली सर्वांला ! पुढं काय प्रकार झाला । तो सांगीन तिसऱ्या चौकाला ॥ २ ॥

● ●

चौक ३ रा

होळकरचा खलिता पाहून । फौज घेऊन । मोठ्या वेगानं । लेक-साहेब चाल करून आला । आग्ऱ्याला तळ त्याचा पडला । यशवंतराव चिडून गेला ! ॥ चाल ॥ फौजेचे सेनापति दोन । आले उत्तरेकडनं । **डॉन साहेब** आणि **मॉन्सन** ॥ जी ॥ आला **मॉन्सन** एका बाजूनं । **डॉनसाहेब** दुसऱ्या बाजूनं ॥ जी ॥ **वेलेस्ली** दक्षिण बाजूनं । **मरे** आला पश्चिमेकडनं ॥ जी ॥ **शिंद्यांच्या फौजा पूर्वेनं** । असा रचाल व्यूह साहेबानं ॥ जी ॥ चार सिंह चारी बाजूनं । गरजत आले चालून

॥ जी ॥ ॥ चाल ॥ सिंहाचा सिंह यशवंत । सदा यशवंत । शत्रूंचा अंत । करण्याला वीर आला तय्यार । दीड लाख घोडा केला तय्यार तोफखाना सात हज्जार तय्यार । एकोणीस हजार पायदळ झालं तय्यार एकशें नव्वद तोफा केल्या तय्यार ॥ जी ॥ यशवंतरावानं पत्रं तंव धाडलीं हिंदुराजाला ॥ " कंपनीनं अन्याय केला । देशी राज्यं खालस करण्याचा सपाटा चालवला ॥ आपआपसांत लावलं झुंजायला । अन् हिरावुन खाल्लं दोघांला । शिंद्यांशीं वेगळा तह केला । पेशव्यांशीं वेगळा तह केला । आतां आलाय् खायला आम्हांला । जर आमचा आज मो झाला । तर हिंदुराज्य जाइल विलयाला । हिंदुधर्म जाइल विलयाला म्हणून यावं आमच्या मदतीला ॥ चाल ॥ टोपीवाला आलाय चालून आम्हावरती चंग बांधून ॥ चाल ॥ यवनांचा जाच बंद झाला । आत आलाय ताम्र छळण्याला । याचा वेळींच जर बंदोबस्त नाहीं केला तर डोइजड होइल सर्वांला । म्हणून ऐका माझ्या शब्दाला । आम्हीं आ संग्राम मांडला । माझा घोडा चाललाय आघाडीला । काळ आणि बाणीचा हा आला " । अशीं पत्रं धाडलीं सर्वांला । अन् यशवंतरा चालले आघाडीला । **अमीरखानाला** धाडलं बुंदेलखंडाला । आडवा यला टोपीवाल्याला । इकडं यशवंतराव घेऊन फौजेला । जयपूरच्या रोखानं गेला । अन् जाळपोळ केली, लुटालूट साऱ्या मुलुखाला । जय पुरचा राजा इंग्रजांचा दोस्त झाला । तंवा त्या दोस्ताला मदत करायल **लॉर्ड लेकनं** पाठवलं मॉन्सनाला । तोफखाना दिला मदतीला चाळीस हज्जार फौज मदतीला । मॉन्सननं विचार केला । कीं **जसवंत राव** कोणच्या झाडाचा पाला ? । दोन दिवसांत पकडिन मी त्याल नाहींतर करिन ठार त्याला । पुढं कसा काय रंग लढाईला । सांगीन चौथ्या चौकाला ॥ ३ ॥

• •

चौक ४ था

मॉन्सनसाहेब चालून आला । यशवंतरावनं विचार मनिं केला । घ्यावं पाठीवरती साहेबाला । अन् न्यावं आपल्या मुलखाला । डोंगराळ मुलखांत घेउन जावं त्याला । मग घ्यावं समाचाराला । असं म्हणून यशवंतराव फिरला माघारा । अन् इंदूरच्या रोखानं चालला । इकडं मही नदी उतरून **मरे** होता आला । त्याला वाटलं यशवंतराव आपणावर आला । तंवा मरे साहेब अर्धामुर्धा मेला । अन् मही नदी ओलांडून मागच्या मागं पार झाला ॥ बापूजी शिंद्यांनीं लिहिलं मॉन्सनला । " साहेब ! यशवंतराव घाबरून गेला । त्यानं तुमचा दिमाख पाहिला । अन् लागलाय सारखा धांवायला । दिनरात्र चैन नाहीं त्याला । भीतिनं गांगरून गेला ! झोंप नाहीं येत रात्रीला । पळता भुई थोडी झाली त्याला । बेदिली झाली फौजेला । जर आतां कराल जोराचा हल्ला । तर होळकरी फौज येईल तुमच्या बाजूला " । मॉन्सननं विचार केला । कीं पाठलाग करावा या वेळा । अन् होळकरला चिरडावा पुरा । अन् यश घ्यावं आपल्या वाट्याला । असा बेत करून तो चालला पाठलागाला ॥ तंवा **लॉर्ड लेक** बोलला त्याला । " अरे पावसाळा अगदीं जवळ आहे आला । तर जाऊं नको पाठलागाला " तंवा मॉन्सन त्याला बोलला । " त्याची चिंता नको तुम्हांला । होळकर कोणच्या झाडाचा पाला ? । टाच मारीन आतां घोड्याला । अन् पकडून आणीन त्याला । असं म्हणून चालला पाठलागाला । पुढं यशवंत, मागं मॉन्सन धावूं लागला ॥ असो । आतां ऐका गोष्टीला । पाठोपाठ मॉन्सन आला । मॉन्सन कोट्याला आला । तिथनं मुकुंदऱ्याच्या खिंडींत आला । तिथनं सोनारा गांवीं तो आला । तिथं हिंगलजगडचा किल्ला त्यानं सर केला । मग पिंपळघाट उतरून आला । होळकर सारखा पुढं नेतोय त्याला । चंबळा नदी ओलांडून आला । दोनशें पंचवीस मैलांचा पाठलाग

मॉन्सननं केला ॥ अन् गुरींगांवीं तळ त्यानं दिला। इतक्यांत मान्सून (पावसाळा) सुरू झाला। मान्सूनला पाहून मॉन्सन घाबरून गेला ॥ पुढं काय प्रकार झाला। होळकरनीं डाव काय केला। तें आतां सांगीन मी दादा ! पांचव्या चौकाला ॥ ४ ॥

● ●

चौक ५ वा

मॉन्सनसाहेब आला गुरीला। पाठलागाला। आनंदुन गेला। वाटलं त्याला यशवंतराव झाला गार। गोळ्या झाडून करिन ठार। मॉन्सनला झाला गर्वभार फार ॥ जी ॥ पण कळलं नाहीं वेड्याला। यशवंतानं कावा काय केला। मॉन्सनला आणलं खेंचत आपल्या मुलखाला। जसं सिंहानं आणावं सावज आपल्या गुहेला। तसा मॉन्सन जाळ्यांत सांपडला पुरा। मग यशवंतराव उलटला। अन् जसा नाग साप उलटावा, तसा केला मॉन्सनवर हल्ला (८ जुलै १८०४) ॥ साहेबाचा चेहरा गोरामोरा झाला। साहेबाला धक्का बसला। अन् लागला मागं पळायाला। पुढं मॉन्सन मागं यशवंत सिंह चालला ॥ ऐंशी हज्जार टांपांचा थयथयाट सुरु केला ॥ वीस हज्जार तळपला भाला ॥ भगवा झेंडा चालला आघाडीला। गुरी गांवावर छापा घातला। मॉन्सन घाबरून गेला। टोपीवाला कैक ठार झाला। तंवा **ल्यूकनसाहेब** आला लढाईला। तंवा यशवंत बोलला त्याला। यावं आतां शेकहॅन्डाला। तंव ल्यूकन बोलला। " शेकहॅन्ड करायची ऑर्डर नाहीं मला। तुम्ही नेटिव राजे–पळपुटे–घाबरट–लोक–कुणी म्हटलं टोपीवाला आला। तर दहा कोस पोबारा केला। तुझ्यासारख्या लुटारुशीं शेकहॅन्ड कोण करणार बोला ? ॥ चल कर दोन हाताला "। तंवा दोघं लागले झुंजायला। तोफांचा धडधडाट झाला। तलवारी लागल्या चमकायला। घोडेस्वार घालती झडपेला। धूळ भिडली जाऊन गगनाला। हेलमेटं पडलीं

घळघळा। मॉन्सनसाहेबाचा धीर खचला। अन् लागला सारखा पळायला। इतक्यांत ल्यूकनसाहेबाला वार लागला। ल्यूकनसाहेब घायाळ झाला। अन् त्यांत बिचारा मरुन गेला (८ जुलै १८०४)। विजयानं हार चढविला हो यशवंताला॥ ५ ॥

● ●

चौक ६ वा

मॉन्सनसाहेब तिथ्नं पुढं चालला **फौज** घेऊन। सोनारा (गांव)– पुढं मुकुंदरा खिंड गाठून। नऊ जुलै अठराशें चारला बसला अडवून। त्याला वाटलं आतां होळकर। पाठोपाठ नाहीं येणार। खिंडीची जागा अवघड फार पाहून ॥ जी ॥ पर लगेच दुसऱ्या दिवसाला (१० जुलै १८०४)। होळकर आला। अचानक हल्ला। केला त्यानं झाले टोपीवाले गार। यशवंतानं लिहिलं मॉन्सनला। " खालीं ठेवा शस्त्रं या वेळा। अन् यावं शरण आम्हांला। नाहींतर ठिकऱ्या उडवील माझी तलवार ॥ जी ॥ मॉन्सननं जबाब नाहीं दिला। लाज वाटली जबाब द्यायला। थोडी फौज ठेवली खिंडीला। अन् तिथ्नं चालला कोट्याला। कोट्याच्या राजाला मॉन्सन बोलला। " अन्नपाणी नाहीं फौजेला। दोन दिवसांचा उपास झाला। तुम्ही आमचे दोस्त झाला। म्हणून द्यावं खायला प्यायला। अन् जरा आसरा राहण्याला। होळकर लागला आमच्या पाठीला " तंवा कोट्यांचा राजा बोलला। " I am very sorry सांगायला। अन्नपाणी मिळणार नाहीं तुला। होळकर आमचा जातभाई झाला। अन् जर आसरा देईन तुला। तर यशवंतराव मिळवील मला धुळीला। तंवा Good bye साहेब तुम्हांला। तुम्ही पुढचा रस्ता धरा "॥ चाल ॥ मॉन्सन झाला बेजार। पाठोपाठ आला होळकर ॥ ध्यानीं मनीं स्वप्नीं होळकर। झाला मॉन्सनसाहेब गार ॥ तिथ्नं चालला **गनियास** गांवाला। तिथं चंबळेनं

अडवलं त्याला । तंवा मॉन्सनला वाटलं त्या वेळा । आतां इथंच करावं युद्धाला । म्हणून त्यानं चंबळेच्या कांठाला । लढाईचा बंदोबस्त केला । तिथं काय प्रकार झाला । तों आतां दादांनो ! सांगीन सातव्या चौकाला ।। ६ ।।

● ●

चौक ७ वा

यशवंत पाठोपाठ आला पाठलागाला । **गनियास** गांवीं मॉन्सन होता बसलेला ।। भडिमार तोफांचा मारा त्यानं सुरू केला । घोडेस्वार लागले कचरायला । लोक लागले पटपटा मरायला कैक त्या वेळा ।। जी ।। इंद्रानं प्रकार असा पाहिला । तंवा यशवंताला मदत करायला । आकाशांत्नं तोफा त्यानं रोखल्या जागोजागेला ।। चाल ।। आभाळांत्नं तोफा रोखून । गोळे झाडले धडाडा इंद्रानं ।। जी ।। विजेचे तुकडे करून । तलवारी केल्या इंद्रानं ।। जी ।। पाण्याच्या धारांचे बाण शत्रूला करती हैराण ।। जी ।। दारूगोळा भिजवुन दिला !। तंवा मॉन्सन अर्धामुर्धा झाला । अन् लागला मागं पळायला । तों चंबळेनं आडवलं त्याला । चंबळा बोलती मॉन्सनला । "नाहीं देणा रस्ता मी रे तुला । मी यशवंताच्या बाजूला । यशवंत बाळ माझ झाला । तुम्ही आलायत त्याला मारायला । त्यानं काय तुमचा अपराध केला ? । सात हजार मैलांवरनं आला । इथं माझीं मुलं बाळं मारायला जा, सांगा **थेम्सबाईला** । कीं **चंबळेनं** रस्ता नाहीं दिला । पण जाणा कसे तुम्ही बोला ? । एक रस्ता दाखवते तुम्हांला । यशवंत चौफे लागलाय फिरायला । आतां माझ्याबरोबर तुम्ही चला । समुद्रापर्यं नेतें तुम्हांला । तिथ्नं जगलात वाचलात तर जा परत तुमच्या देशाला अन् सांगा थेम्सबाईला कीं चंबळेनं रस्ता नाहीं दिला "। तं मॉन्सन बोलला चंबळेला । " चंबळे ! पुरे कर वटवट या वेळा ।

मॉन्सन भिणार नाहीं तुला । पायांखालीं तुडवून जाइन तुला " । असं म्हणून बोलला फौजेला । " चला तुडवा पायाखालीं हिला । अन् दुसऱ्या तीराला चला " असं म्हणून लागला चंबळा ओलांडायला । तों चंबळेला महापूर आला । अन् त्यांत मॉन्सन लागला गटंगळ्या खायला । टोपीवाले लागले बुडायला । नाकातोंडांत्नं पाणी शिरलं त्या वेळा । अन् चालले नदीबरोबर समुद्राला । किती तोफा गेल्या तळाला । किती घोडा वाहून गेला । दारूगोळा पाण्यांत्नं चालला । कसाबसा मॉन्सन गेला दुसऱ्या तीराला । इतक्यांत यशवंत आला पाठलागाला । चंबळेनं रस्ता दिला त्याला । इकडं मॉन्सन पुन्हा लागला धावायला । पण रस्त्यानं चिखल फार झाला । तोफा रुतल्या जागोजागेला । तोफा टाकून मॉन्सन तसाच चालला । पाठीमागं होळकर लागला । मॉन्सन टोंकरामपुऱ्याला गेला । पुढं बनास नदीनं आडवलं त्याला । तिथं यशवंतानं केला जोराचा हल्ला । अन् मॉन्सनचा धुव्वा उडविला । तिथ्नं मॉन्सन **हिंडौनला** गेला । तिथ्नं गेला **बियाना खिंडीला** (२८ ऑगस्ट १८०४) । तिथ्नं आग्र्याला जाऊन पोंचला । आयुष्याची दोरी भली म्हणून मॉन्सनसाहेब वांचला ।। जी ।। याच्या पुढचं सारं सांगीन आठव्या चौकाला ।। ७ ।।

● ●

चौक ८ वा

मॉन्सनला दूर पिटाळून । मोठ्या वेगानं । चाल करून । यशवंतराव मथुरेला गेला । घोडेस्वार बरोबर नेला । पायदळ तोफखाना भरतपुरला । मथुरेचा ताबा घेऊन । वायुवेगानं । टाच मारून । गेला दिल्लीला ।। आग्र्याला प्रकार काय झाला । मॉन्सनचा फजितवाडा झाला । तंवा **लॉर्ड लेक** चवताळुन गेला । भरतपुरचा राजा सामील होळकरला । होळकरी पायदळ आणि तोफखाना होता भरतपुरला । म्हणून साहेब

चालला भरतपुरचा किल्ला घेण्याला। किल्ल्याबाहेर तळ पडला। तिथ्नं तोफा डागल्या किल्ल्याच्या बुरुजाला। आत्नं जाट आणि मराठ्यांनीं तोफांचा मारा फार केला॥ किल्ल्याचा खंदक फार मोठा झाला। नव्वद हात होता रुंदीला। अन् चाळीस हात खोल तो झाला। पाण्यानं होता खंदक भरलेला। इंग्रजांनीं निकराचा हल्ला केला। तंवा एक खिंडार पडलं कोटाला। इंग्रज लागले खिंडारा चढायला। पण जितके वर आले तितक्या सगळ्यांला। मराठ्यांनीं कापून काढलं त्या वेळा। तीन वेळा कोट भंगला। पण तीन्ही वेळा भरुन काढला। भरतपुरचा किल्ला अभंग राहिला !। पुढं भेदनीतीचा उपाय केला। भरतपुरचा राजा फुटला। अन् त्यानं आंग्लाशीं तह केला। पण यशवंत गेला अमृतसरला। तिथं भेटला **रणजितसिंगाला** (१०-१२-१८०५),। यशवंत बोलला काय त्याला। "तुम्ही जर सामील व्हाल आम्हांला। तर ताम्राची चटणी करूं या वेळा"। पण रणजितसिंग बोलला त्याला। "यशवंतराव ! तुम्हीं म्हणतां तें खरं-पण अजून वख्त योग्य नाहीं त्याला। ताम्राशीं सध्यां करा सल्ला। पुढं पाहूं त्या विचाराला। असं म्हणून त्यानं पाठवला वकील-भागसिंग-इंग्रजी तळाला॥ यशवंत जड झाला होता सर्वाला। म्हणून कंपनीनं तह केला **व्यासघाटाला** (६-१-१८०६)। त्यांत राज्य मिळालं यशवंताला। आनंदीआनंद झाला। मग यशवंतराव आले माघारा। पण शांति मिळेना मनाला। ताम्राला काढून कसा बावा। तो ध्यास लागला जीवाला। तोफांचा कारखाना सुरू केला। दोनशें तोफा ओतवल्या। आणि दोनशें तयार करण्याचा विचार केला। अन् त्यांत यशवंत वेडा झाला॥ चाल॥ मातृभूमिच्या स्वातंत्र्याचं वेड लागलं वीराला। अन्नपाणीही विसरून गेला तोफा एक दिसती त्याला॥ वेडाचा अतिरेक जाहला केला मृत्युनं मग हल्ला। भानुपुरीं यशवंत भानु हा हाय ! अस्ताला हो गेला !!॥ **लंका** घोडीचं प्रेम अलौकिक सोडीना यशवंताला। खाणं पिणं तिनं

सारं सोडलं अश्रु लोटले नयनाला। यशवंताचा जीव चालला सोडुनिया या लोकाला। लंका घोडीचा जीव चालला-गेली घोडी परलोकाला॥ भानुपुरीं जर जाल तुम्हीं तर दृश्य दिसेल त्या जागेला। **यशवंताच्या** समाधिपायीं दिसेल **लंका** तुम्हांला॥ **पांडुरंगाची** घडण साधी लावील चटका जीवाला। यशवंतराव की जय जय बोला यशवंतराव की जय बोला॥ जी॥ ८॥

रचना-१-१०-१९४३.